

בגרות בתנ"ך חמש יחידות
פרק כו, א-יא: מקרא ביכורים

דודי זינגר

ביחידה זו נסכם את הלמידה בחומש דברים.

היחידה עוסקת במצווה החותמת את נאום המצוות- מקרא ביכורים, ובאופן בו היא "סוגרת מעגל" ומתייחסת לאתגר השפע.

הערה:

ספר דברים מתמודד עם האתגרים שבפניהם ניצבת חברת שפע (חברה שנהנת משפע של מוצרי צריכה). זה נושא שחשוב במיוחד עבור דורנו, שבו אתגרים אלו גדולים מתמיד.

הערה: (חזרה על מה שהוזכר ביחידת הפתיחה ללמוד ספר דברים)

חומש דברים הוא נאום של משה רבנו לדור העומד להתיישב בארץ. הכניסה לארץ יוצרת מציאות חדשה של עבודת ה':

הנהגה טבעית

אם הכניסה לארץ ישראל הנהגה הניסית היום-יומית שהיתה נהוגה במדבר מגיעה אל קיצה. הנהגתו של הקב"ה בארץ ישראל היא בדרך הטבע.

הצלחת החקלאי במעשה ידיו עלולה להביא לשכחת ה' ולגאווה ("כוחי ועוצם ידי").

האתגר החדש איתו יתמודדו בני ישראל עם כניסתם לארץ ישראל הוא לייחס את ההצלחה ואת השפע המתקבל מעבודת כפיים של האדם לה', ולדעת לחלוק אותם עם הלוי והעני.

מריכוז לפיזור

במדבר החיים של בני ישראל סבבו סביב המשכן שעמד במרכז מחנה ישראל, עם הכניסה לארץ ישראל עתיד העם להיות מפוזר ומרוחק מהמרכז הרוחני (בתחילה מהמשכן ומאוחר יותר מבית המקדש) אתגר החיבור אל הקודש הופך להיות אחריותו של האדם הפרטי בשתי נקודות מרכזיות:

1. על כל יהודי ויהודי, גם אם הוא חי בנחלה מרוחקת, מוטלת החובה לקיים ולשמר את נקודת החיבור אל הקב"ה, הן ברגש והן במעשה.
2. נדרשת מהאדם הפרטי הבנה עמוקה כי הברית נכרתה עם הכלל, עם הלאום, והוא כפרט מחויב לה מעצם היותו חלק מהכלל הישראלי.

התעצמות סכנת העבודה הזרה

עם המעבר לארץ ישראל, לסביבה מיושבת, פיתויי העבודה הזרה מתרבים ומתעצמים (ואכן חומש דברים רצוף באזהרות מעבודה זרה). הבחירה בעבודת ה' על פני העבודה הזרה הופכת למעשה יום-יומי ומקבלת תוקף מיוחד.

תשובה וגאולה

נאום הפרידה של משה מתייחס גם למצבי ריחוק ומשבר, העתידיים להתרחש, ומבטיח את יכולתו של העם לחזור בתשובה ולהיגאל. במהלך לימוד היחידה נשתדל להתבונן על הפסוקים בהקשרם, ומתוך כך לברר את משמעותם הייחודית בחומש דברים, וכן להבין את משמעותם לדורות.

פרק כו, א-יא: מקרא ביכורים

פרשת מקרא ביכורים היא אחת משתי מצוות החותמות את נאום המצוות. במשנה (ביכורים פרק א משנה ב) למדנו כי ישנם שני תנאים להבאת ביכורים:

1. בעלות על הקרקע
2. הביכורים מובאים רק משבעת המינים- משבחה של ארץ ישראל (ויותר מכך: לחלק מהדעות אפשר להביא רק פירות מאזורים מסוימים בהם הם גדלים באיכות הגבוהה ביותר- למשל, אין מביאים תמרים מההרים).

רש"י (ב) מראשית-

רש"י מסביר שהחיוב בהבאת ביכורים הוא רק מפירות שבעת המינים והוא לומד זאת מלימוד הנקרא "גזרה שווה".

גזרה שווה – לימוד דין בדרך של השוואה בין שתי מלים דומות

הגזרה השווה נלמדת מהמילה "ארץ"

נאמר בעניין פירות שבעת המינים: (דברים פרק ח, ח)

" אֶרֶץ חֹטָה וְשׁוֹעֵרָה, וְגִפְנוֹ וְתֵאֵנָה וְרִמּוֹן; אֶרֶץ-זֵית שָׁמֶן, וְדָבָשׁ"

ונאמר אצלנו בעניין הביכורים המילה "ארץ"

" וְהָיָה כִּי־תָבֹא אֶל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר ה' אֱלֹהֶיךָ נָתַן לָךְ נַחֲלָה וִירְשָׁתָהּ וַיִּשְׁבֶּתָּ בָּהּ"

מכאן לומד רש"י שמצוות הביכורים נהוגה בפירות שבעת המינים.

הערה: המצווה להביא ביכורים מופיעה בתורה מוקדם יותר:

שמות פרק כ"ג פסוק י"ט:

יֵט רֵאשִׁית, בְּכוֹרֵי אֲדָמָתְךָ, תָּבִיא, בֵּית יְהוָה אֱלֹהֶיךָ; לֹא-תִבְשֵׁל גְּדִי, בַּחֲלֵב אִמּוֹ. {פ}

ובשמות פרק ל"ד פסוק כ"ו:

כֹּו רֵאשִׁית, בְּכוֹרֵי אֲדָמָתְךָ, תָּבִיא, בֵּית יְהוָה אֱלֹהֶיךָ; לֹא-תִבְשֵׁל גְּדִי, בַּחֲלֵב אִמּוֹ.

שאלה: מתוך הבנה שהתורה לא חוזרת על מילה אחת שלא לצורך, יש לשאול מה אנו לומדים בהחזרה על הציווי להבאת ביכורים בספר דברים?

תשובה: החזרה בספר דברים על מצוות הביכורים באה על מנת להוסיף דבר שלא נכתב בספר שמות והוא חובת האמירה (פסוקים ה-י), כלומר בנוסף להבאת הביכורים הנזכרת בספר שמות יש ציווי נוסף בספר דברים על מביא הביכורים לומר בפני ה' קטע מיוחד.

הסיבה שמצוות הביכורים כתובה שוב בספר דברים היא בשביל תוספת הציווי על אמירה של מביא הביכורים שלא מופיע בספר שמות.

הערה: כך כותב הרב תמיר גרנות: "אחר הבאת הבכורים נצטוונו לומר כך:

האמירה כוללת שלושה חלקים:

1. התייחסות לאומית-כללית: תיאור שעבוד מצרים.
2. התייחסות לאומית-כללית: ה' גאל את ישראל ממצרים והביאם לארץ זבת חלב ודבש.
3. התייחסות פרטית, של האדם המביא את הבכורים, להוויתו העכשווית.

הערה:

בעוד שבשני החלקים הראשונים מדבר האדם על ה' בגוף שלישי:

ה) וְעִנִּיתָ וְאָמַרְתָּ לִפְנֵי ה' אֱלֹהֶיךָ אֲרָמִי אֲבִד אָבִי וַיִּרְדַּם מִצְרַיִם וַיִּגְרֵם שָׁם בְּמַתִּי מִעֵט וַיְהִי שָׁם לְגֹי גְדוֹל עָצוֹם וְרָב: (ו) וַיִּרְעוּ אֹתָנוּ הַמִּצְרִים וַיַּעֲנוּנוּ וַיִּתְּנוּ עָלֵינוּ עֲבֹדָה קָשָׁה:

ז) וְנִצַּעַק אֶל ה' אֱלֹהֵי אֲבֹתֵינוּ וַיִּשְׁמַע ה' אֶת קִלְנוּ וַיִּרְא אֶת עֲנִינוּ וְאֶת עֲמַלְנוּ וְאֶת לַחֲצֵנוּ: (ח) וַיִּצַּאנוּ ה' מִמִּצְרַיִם בְּיַד חֲזָקָה וּבְזֶרַע נְטוּיָה וּבְמָרָא גָדֹל וּבְאֹתוֹת וּבְמִפְתֵּיִם: (ט) וַיִּבְאֵנוּ אֶל הַמָּקוֹם הַזֶּה וַיִּתֵּן לָנוּ אֶת הָאָרֶץ הַזֹּאת אֶרֶץ זָבַת חֶלֶב וּדְבַשׁ

הרי שבחלק השלישי, כשהוא עובר לדבר על עצמו ועל מצבו, הוא מדבר אל ה' בגוף ראשון

"אשר נתתה לי ה' "

שאלה:

מדוע יש מעבר באמצע הקטע אותו אומר מביא הביכורים משימוש בדיבור בגוף שלישי, לדיבור בגוף ראשון?

תשובה:

המעבר מגוף שלישי לגוף ראשון מטרתו לחבר בין המצב הפרטי של האדם המביא את הביכורים מעשה ידיו, אל הסיפור הכללי והרחב יותר של עם ישראל, הכוללים הביטים לאומים והיסטוריים, וכך לצור מאירוע אינטימי פרטי של שמחת האדם המביא את ביכורי פירותיו לשמחה גדולה ורחבה יותר.

שאלה: מה טעם (סיבת) מצוות הבאת ביכורים?

תשובה: ר' יצחק עראמה מסביר את טעמה של מצוות מקרא ביכורים (עקידת יצחק, שער צח):

בעל עקידת יצחק מתמקד בפירושו בנושא מרכזי בספר דברים והוא העיסוק בחשש מפני גאווה ועזיבת דרכי ה', מתוך מחשבה "כוחי ועוצם ידי עשה לי את החייל הזה, ולפי שיטתו עניין האמירה המצטרפת להבאת הביכורים הינה לחנך את האדם בהכרת הטוב לה' אשר בזכותו הביא לו את השפע הזה.

והדבר בא לידי ביטוי בחזרה בדברי מביא הביכורים על המילה "נתן", כל מעשה ידיו והצלחתי מבוסס על כוחו של ה' אשר נתן את כל הטוב הזה.

הערה: הפועל "נתן" מופיע בפרשת מקרא ביכורים שבע פעמים:

נחמה ליבוביץ' מסבירה (עיונים בספר דברים, ירושלים תשנ"ד, עמ' 244):

בדבריו של מביא הביכורים חוזר שבע פעמים הפעל "נתן". היינו, שלש הפעמים הראשונות ושלש הפעמים האחרונות מכוונות המילה למתנת שנתן אלוקים לישראל, "ארץ", "פרי אדמה" ו"כל הטוב"

ואילו בין אלה לאלה נמצא הפועל "נתן" באופן שונה המתייחס לנתנה של מצרים אשר נתנו לנו עבודה קשה, הדבר בא להמחיש לנו את הרקע השלילי שמאחורי הנתנה האלוקית. המצרים הם שנתנו עלינו עבודה קשה.

שאלה: מדוע בתוך דברי ההודאה של מביא הביכורים על הדברים הטובים שקבל מה', מזכיר מביא הביכורים את שיעבוד ישראל למצרים שגם היתה גזרה מעת ה'?

תשובה: הזכרת שיעבוד מצרים בתוך דברי מביא הביכורים יש בה מסר חינוכי, ה' הוא הנותן לנו כל טוב, אך יש זמנים בהם, קבלנו מעת הגויים סבל ומכאוב, ובעת הבאת הביכורים מודה מביא הביכורים על הנתנה החיובית שקבל מה', שהנתנה החיובית מה' מבדלת אותנו מ"הנתנה" השלילית של הגויים.

הערה:

לדעת נחמה ליבוביץ' יש באמירה של מביא הביכורים שני מסרים חינוכיים:

1. הכרת הטוב בנתנת ה' מהשפע האלוקי.
2. והזמנה לשמחה גם את מי שלא זכה בשפע האלוקי- הלוי והגר אשר בקרבנו.

הערה:

בדבריה מציינת נחמה ליבוביץ יסוד מרכזי נוסף, שליווה אותנו בחומש דברים: חלק מהכרת טוב לקב"ה על שהביאנו אל הארץ הטובה היא באהבת הזולת ובשיתוף המעגלים החלשים שבחברה שבכל הטוב.

נסכם:

פרשת מקרא ביכורים, החותמת את נאום המצוות, "סוגרת מעגל" וחוזרת על העקרונות של היחס הנכון לברכת הארץ:

מול "כי ה' אֱלֹהֶיךָ מְבִיאֲךָ אֶל אֶרֶץ טוֹבָה... אֶרֶץ חָטָה וְשַׁעֲרָה וְגִפְן וּתְאֵנָה וְרִמּוֹן אֶרֶץ זֵית שֶׁמֶן וְדָבָשׁ" (פרק ח, ז-ח), **מצווה התורה להביא את ראשית הפירות משבעת המינים אל המזבח:** "וְהָיָה כִּי־תָבוֹא אֶל־הָאָרֶץ ... וּבָאתָ אֶל־הַכֹּהֵן אֲשֶׁר יְהִי בַּיָּמִים הָהֵם וְאָמַרְתָּ אֵלָיו: הַגִּדְתִּי הַיּוֹם לַה' אֱלֹהֶיךָ כִּי־בָאתִי אֶל־הָאָרֶץ..." (כו, א-ג).

בכניסה לארץ זבת חלב ודבש שיש בה שפע כלכלי, יש סכנה שהאדם ישכח שהפירות מקורם ברצון ה', ולכן מצווה התורה על האדם להביא ביכורים ולהכיר תודה לה'.

מול סכנת "השֶׁמֶר לָךְ פֶּן תִּשְׁכַּח אֶת ה' אֱלֹהֶיךָ ... וְרַם לְבָבְךָ וְשָׁכַחְתָּ אֶת ה' אֱלֹהֶיךָ הַמוֹצִיאֲךָ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם מִבֵּית עֶבְדִּים... וְאָמַרְתָּ בְּלִבְבְּךָ כֹּחִי וְעֹצְמִי יָדִי עָשָׂה לִי אֶת הַחֵמֶל הַזֶּה" (ח, יא-יז) **מצווה התורה לומר בפה מלא את המילים:** " וַיּוֹצֵאֵנוּ ה' מִמִּצְרַיִם בְּיַד חֲזָקָה וּבְזֶרַע נְטוּיָה וּבְמַרְא גְדֹל וּבְאֹתוֹת וּבְמִפְתֵּיִם ... וְעַתָּה הִנֵּה הֵבֵאתִי אֶת־רֵאשִׁית פְּרִי הָאֲדָמָה אֲשֶׁר־נָתַתָּה לִּי ה'" (כו, ח-י).

בכניסה לארץ ומעבר מהנהגה ניסית המבוססת על השגחה צמודה של אלוקים על בני ישראל להנהגה טבעית בה האדם פועל ויוצר בעצמו, יש חשש שהאדם ירגיש שהמקור לכל הטוב הוא כוחו ועוצמתו, ולכן מצווה התורה בכניסה לארץ להביא את הביכורים ולהזכיר את התלות של האדם בכוחו של ה' כפי שבאה לידי ביטוי ביציאת מצרים ובהנהגה הנסית.

סיכום מסרים חינוכיים באמירת מביא הביכורים :

<p>גוף שלישי (ה) וְעִנִּיתָ וְאָמַרְתָּ לְפָנָי ה' אֱלֹהֶיךָ אֲרָמִי אֲבָד אָבִי וַיִּרְדֵּם מִצְרַיִם וַיִּגְרֵם שָׁם בְּמַתִּי מֵעַט וַיְהִי שָׁם לְגֹי גָדוֹל עָצוֹם וְרַב: (ו) וַיִּרְעוּ אֶתְנוּ הַמִּצְרִים וַיַּעֲנוּנוּ וַיִּתְּנוּ עֲלֵינוּ עֲבֹדָה קָשָׁה: ז) וַנִּצְעַק אֶל ה' אֱלֹהֵי אֲבֹתֵינוּ וַיִּשְׁמַע ה' אֶת קִלְנוּ וַיִּרְא אֶת עֲנִינוּ וְאֶת עֲמָלָנוּ וְאֶת לַחֲצֵנוּ: (ח) וַיִּוָּצְאוּ ה' מִמִּצְרַיִם בְּיַד חֲזָקָה וּבְזֵרַע נְטוּיָה וּבְמִרְא גָדֹל וּבְאִתּוֹת וּבְמִפְתִּיּוֹת: (ט) וַיִּבְאֵנוּ אֶל הַמָּקוֹם הַזֶּה וַיִּתֵּן לָנוּ אֶת הָאָרֶץ הַזֹּאת אָרֶץ זָבַת חֶלֶב וּדְבָשׁ</p> <p>גוף ראשון: " אשר נתתה לי ה' "</p>	<p>המעבר מגוף שלישי לגוף ראשון מטרתה לחבר בין המצב הפרטי של האדם המביא את הביכורים מעשה ידיו, אל הסיפור הכללי והרחב יותר של עם ישראל, הכוללים הביטים לאומיים והיסטוריים, וכך לצור מאירוע אינטימי פרטי של שמחת האדם המביא את ביכורי פירותיו לשמחה גדולה ורחבה יותר.</p>	<p align="center">הרב תמיר גרנות:</p>
<p>[א] וְהָיָה כִּי־תָבֹא אֶל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר ה' אֱלֹהֶיךָ נָתַן לָךְ - - - [ב] וְלִקְחָתָּ מִרְאשִׁיתָּ כָּל־פְּרִי הָאֲדָמָה אֲשֶׁר תִּבְרֵא מֵאֲרָצְךָ אֲשֶׁר ה' אֱלֹהֶיךָ נָתַן לָךְ - - - [ג] - - - כִּי־בָאתִי אֶל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר נִשְׁפַּע ה' לְאַבְתִּינוּ לְתֵת לָנוּ: [ו] וַיִּרְעוּ אֶתְנוּ הַמִּצְרִים וַיַּעֲנוּנוּ וַיִּתְּנוּ עֲלֵינוּ עֲבֹדָה קָשָׁה: [ט] וַיִּבְאֵנוּ אֶל־הַמָּקוֹם הַזֶּה וַיִּתֵּן לָנוּ אֶת־הָאָרֶץ הַזֹּאת אָרֶץ זָבַת חֶלֶב וּדְבָשׁ: [י] וְעַתָּה הִנֵּה הֵבֵאתִי אֶת־רֵאשִׁית פְּרִי הָאֲדָמָה אֲשֶׁר־נָתַתָּה לִי ה' - - - [יא] וְשִׂמַחְתָּ בְּכָל־הַטּוֹב אֲשֶׁר נָתַן לָךְ ה' אֱלֹהֶיךָ - - - ."</p>	<p>החשש מפני גאווה ועזיבת דרכי ה', מתוך מחשבה "כוחי ועוצם ידי עשה לי את החייל הזה, ולפי שיטתו עניין האמירה המצטרפת להבאת הביכורים הינה לחנך את האדם בהכרת הטוב לה' אשר בזכותו הביא לו את השפע הזה.</p> <p>והדבר בא לידי ביטוי בחזרה בדברי מביא הביכורים על המילה "נתן", כל מעשה ידי והצלחתי מבוסס על כוחו של ה' אשר נתן את כל הטוב הזה.</p>	<p align="center">ר' יצחק עראמה (בעל עקידת יצחק)</p>

**נחמה
ליבוביץ'**

בדברי מביא הביכורים חוזר שבע פעמים הפעל "נתן". היינו, שלש הפעמים הראשונות ושלש הפעמים האחרונות מכוונות המילה למתנת אלוקים לישראל, "ארץ", "פרי אדמה" ו"כל הטוב"

ואילו בין אלה לאלה נמצא הפועל "נתן" באופן שונה המתייחס לנתינה של מצרים אשר נתנו לנו עבודה קשה, הדבר בא להמחיש לנו את האופציה לסוג נתינה שונה ("נתינת הגויים") המצרים הם שנתנו עלינו עבודה קשה. מתוך הדברים שהתורה מצווה את מביא הביכורים לומר נמצא מסר חינוכי, ה' הוא הנותן לנו כל טוב, אך יש זמנים בהם, קבלנו מעת הגויים סבל ומכאוב, ובעת הבאת הביכורים מודה מביא הביכורים על הנתינה החיובית שקבל מה', שהנתינה החיובית מה' מחררת אותנו מ"הנתנה" השלילית של הגויים. לדעת נחמה ליבוביץ יש באמירה של מביא הביכורים שני מסרים חינוכיים:

3. הכרת הטוב בנתינת ה' מהשפע האלוקי.

4. והזמנה לשמחה גם את מי שלא זכה בשפע האלוקי- הלוי והגר אשר בקרבנו.

בדבריה מציינת נחמה ליבוביץ יסוד מרכזי נוסף, שליווה אותנו בחומש דברים: חלק מהכרת טוב לקב"ה על שהביאנו אל הארץ הטובה היא באהבת הזולת ובשיתוף המעגלים החלשים שבחברה שבכל הטוב.

פסוק א'

"וְהָיָה כִּי תָבֹא אֶל הָאָרֶץ אֲשֶׁר ה' אֱלֹהֶיךָ נָתַן לָךְ..."

פסוק ב'

"וְלָקַחְתָּ מֵרֵאשִׁית כָּל פְּרֵי הָאֲדָמָה אֲשֶׁר תִּבְיֵא מֵאֶרֶץ אֲשֶׁר ה' אֱלֹהֶיךָ נָתַן לָךְ..."

פסוק ג'

"כִּי בָאתִי אֶל הָאָרֶץ אֲשֶׁר נִשְׁבַּע ה' לְאֲבוֹתֶינוּ לָתֵת לָנוּ"

פסוק ו'

"וַיִּרְעוּ אֶתְנוּ הַמִּצְרִים וַיַּעֲנוּנוּ וַיִּתְּנוּ עֲלֵינוּ עֲבֹדָה קָשָׁה"

פסוק ט'

"וַיִּבְאֵנוּ אֶל הַמְּקוֹם הַזֶּה וַיִּתֵּן לָנוּ אֶת הָאָרֶץ הַזֹּאת"

פסוק י'

"וַיַּעֲתָה הַנְּהַבְּאֵתִי אֶת רֵאשִׁית פְּרֵי הָאֲדָמָה אֲשֶׁר נָתַתָּה לִּי"

פסוק י"א

"וַיִּשְׂמַחְתָּ בְּכָל-הַטּוֹב אֲשֶׁר נָתַן לָךְ ה'"...